

УДК 811.111'37'34

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.2.26>

**НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *SPEECH*
ЯК СКЛАДОВОЇ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ**

**NOMINATIVE FIELD OF THE CONCEPT *SPEECH*
AS A PART OF SCIENTIFIC WORLD VIEW**

Смаглій В.М.,

orcid.org/0000-0002-6222-7652

доктор філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри філології

Одеського національного морського університету

Стаття присвячена вивченню англомовного комплексного концепту WORD / LANGUAGE / SPEECH та його номінативного поля у науковій картині світу в межах нового наукового напрямку – дуальне мовознавство: наукове і наївне трактування мови в англійській лексикографії. Вивчення вербалізованого концепту передбачає перш за все укладання його номінативного поля, тобто збирання і структурування в єдине ціле всіх номінативних одиниць, що позначають ядрові концепти, разом із їхніми словниковими дефініціями. Отриманий таким чином фактографічний матеріал дає можливість ретельного аналізу етимології та семантики всіх зібраних лексичних одиниць. Мета статті полягає у дослідженні номінативного поля англомовного концепту SPEECH у науковій картині світу, зокрема, його ядерної зони. Зазначене номінативне поле входить як окремий сегмент у цілісне номінативне поле комплексного концепту WORD/LANGUAGE/SPEECH і виявляється найменшим серед всіх трьох конституюєнтів, налічуючи 65 лексичних одиниць разом зі словниковими дефініціями, вилученими із чотирьох спеціалізованих словників. Кількість посилочних статей, до яких скеровують ядерні статті *speech*, загалом відносно невелика у порівнянні з двома іншими конституюєнтами номінативного поля (*word* і *language*). Ядро номінативного поля нуклеарного концепту SPEECH містить 3 лексичні одиниці *speech*, які від самого початку демонструють розбіжності в інтерпретації фактичного матеріалу в різних наукових джерелах. Так, наприклад, деякі словники вважають іменник *speech* моносемантом, натомість словник Routledge дефінує не одну, а три семми цього слова. Згідно з отриманими даними,

моносемантичний термін *speech* стосується тільки усного мовлення, його семний склад є таким: сема (1) *продукування*, сема (2) *усне мовлення*, сема (3) *передача інформації*. Словник Routledge до цього набору додає сему (4) *письмове мовлення*.

Ключові слова: концепт, дуальне мовознавство, слово, мова, мовлення, номінативне поле.

The article is dedicated to the study of the English complex concept WORD / LANGUAGE / SPEECH and its nominative field in the scientific world view within a framework of a new scientific direction – dual linguistics: scientific and naive interpretation of language in the English lexicography. The study of the verbalized concept involves, first of all, the formation of its nominative field, i.e. the collection and structuring into a single whole of all nominative units that denote core concepts, together with their vocabulary definitions. The factual material obtained in this way allows a careful analysis of the etymology and semantics of all collected lexical items. The aim of the article is to study the nominative field of the English concept SPEECH in the scientific world view, in particular, its nuclear zone. The specified nominative field is included as a separate segment in the integral nominative field of the complex concept WORD/LANGUAGE/SPEECH and is the smallest among all three constituents, having 65 lexical units together with dictionary definitions extracted from four specialized dictionaries. The number of reference articles to which the core articles of speech refer is generally relatively small compared to the other two constituents of the nominative field (word and language). The core of the nominative field of the nuclear concept SPEECH contains 3 lexical units, which from the very beginning demonstrate differences in the interpretation of the actual material in various scientific sources. So, for example, some dictionaries consider the noun *speech* to be monosemantic, but the Routledge dictionary defines not one, but three semes of this word. According to the obtained data, the monosemantic term *speech* refers only to oral speech, its semantic composition is as follows: seme (1) production, seme (2) oral speech, seme (3) information transfer. The Routledge Dictionary adds (4) written speech to this set.

Key words: concept, dual linguistics, word, language, speech, nominative field.

Постановка проблеми. Філогенез людини, тобто розвиток її як виду, має надзвичайно довгу історію перетворення антропоїда у людину розумну. Антропологи визначають цей період довжиною 2,5 млн років. Вважається, що еволюція людини як біологічної істоти завершилася 40 тис. років тому. До цього часу сформувались фундаментальні ознаки, які і зараз відрізняють людину від інших тварин: пересування на двох ногах, крупний мозок, наявність другої сигнальної системи, мислення, мова, свідомість, опанування знаряддями труда і вогнем, соціальна взаємодія. Становлення людини як *Homo sapiens* невіддільне від еволюційного виникнення мови (глотогенезу). висуваємо наступну *гіпотезу*: трактування феномену *мова* (разом із невід'ємними від нього феноменами *слово* і *мовлення*) у концептуальних, а відповідно і мовних картинах світу пересічного мовця і фахового лінгвіста є кардинально різними, що має знайти відповідне віддзеркалення у вербалізації двох варіантів єдиного комплексного концепту **WORD / LANGUAGE / SPEECH**.

Актуальність нашої наукової розвідки зумовлена її приналежністю до лінгвокогнітивного річища сучасних мовознавчих студій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Унікальність людини як біологічного виду і те, що відрізняє її від усіх інших живих істот, полягає зокрема в наявності в неї другої сигнальної системи, у володінні мовою. А. В. Кравченко пише: «Як людські істоти ми є тими, хто ми є, завдяки нашій зануреності в потік спільної діяльності із іншими. Для людини унікальною рисою такої діяльності є мовна поведінка (або попросту мова), без якої неможливо уявити наше існування» [1, с. 97].

Поява та розвиток людської цивілізації були б неможливими без засобів фіксації інформації та можливості обміну нею в спільній діяльності членів соціуму. Таким універсальним засобом виступила людська мова, яку в такому ракурсі вивчає когнітивна лінгвістика, філософія мови, семіотика [2].

Наше дослідження зосереджено на з'ясуванні того, як усвідомлюють феномен мовного спілкування різні суб'єкти, а саме пересічні мовці, з одного боку, і фахівці лінгвісти – з іншого, тобто якими є знання і уявлення про мову, її склад, її функціонування у кожній із цих спільнот. Дослідження комплексного концепту **WORD / LANGUAGE / SPEECH** проводиться у межах нового наукового напрямку, сформульованого як *дуальне мовознавство: наукове і наївне трактування мови в англійській лексикографії*.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні номінативного поля англійського концепту SPEECH у науковій картині світу, зокрема, його ядерної зони.

Одиницею аналізу в нашому дослідженні виступає словникова стаття в єдності лема (заголовного слова) і дефініції. Розщеплення дефініційної статті на компоненти створює мозаїку дефініційних ознак, із яких відфільтровуються семи, елементарні одиниці значення. У свою чергу, семи стають об'єктом когнітивного аналізу, який уможливує відтворення цілісної концептуальної структури, вербалізованого комплексного концепту.

Дослідження виконано за *методологією* сучасної наукової парадигми когнітивної лінгвістики. Методологічний принцип *експансіонізму* проявляє себе у тому, що робота виконується на межі лінгвістики і когнітивістики, принцип

експланаторності очевидний, оскільки до розгляду залучаються соціокультурні і психологічні важелі, які спричиняють диференціацію двох варіантів картини світу. Методологічний принцип *антропоцентризму* є визначальним, адже зосереджуємося на порівнянні двох іпостасей комплексного концепту, які відрізняються одна від одної наявністю/відсутністю наукового бекграунду у мовців, що чітко відбивається в їхній трактовці ословлюваного феномену. Тобто фігура мовця визначає характер мовної картини світу, що він нею послуговується. Останній із чотирьох методологічних принципів – *функціоналізм* в нашій роботі допомагає уяскравити *різницю* в запасах словесного матеріалу, який значною мірою диференційований і налаштований на обслуговування різних дискурсивних ситуацій, що відбуваються між фахівцями або між пересічними мовцями і стосуються теми *вербальне спілкування*.

Виклад основного матеріалу. Концепт SPEECH слугує третім компонентом досліджуваного вербалізованого комплексного концепту *WORD / LANGUAGE / SPEECH*. Відповідний сегмент номінативного поля комплексного концепту є найменшим в аналізованій виборці. Це відбувається із кількох причин.

По-перше, із 4 спеціалізованих словників лінгвістичної термінології в одному із них (ELL) немає окремої статті *speech*, хоча є цілий кластер статей, що містять відповідну лексему у складі термінологічних сполук (*speech chain, speech community* і т. п.).

По-друге, значно меншою є загальна кількість словникових статей, що дефінують і характеризують цей концепт із різних боків за рахунок меншої кількості посилань від ядерних статей *SPEECH*. Загалом у всіх словниках налічується тільки 31 внутрішнє посилання і жодного зовнішнього.

Як вже було зазначено, ядерну зону номінативного поля концепту *SPEECH* складають статті трьох словників. Вони значною мірою відрізняються між собою за обсягом. Найкоротшою є стаття в словнику ODLT, яка містить лаконічну дефініцію *speech* [the act of speaking] і супроводжує її історичною та етимологічною довідкою, сповіщаючи, що слово є питомим іменником, який з'явився у давньоанглійській мові і походить із протогерманського кореня: [the word derives from the Old English *spæc, act or manner of speaking* (from the Proto-Germanic *sprækijo)] і вперше зареєстрований приблизно в 725 році: [its first citation is from circa 725]. Згідно з цим довідником, *speech* є моносемантом і стосується

тільки *усного* мовлення. Такий висновок можна зробити із дефініції дієслова *to speak*: продукувати слова за допомогою *звуків*, говорити, сказати щось з метою передачі інформації. Словникова стаття *to speak*: [produce words by means of sounds, talk, say smth to convey information].

Отже семним набором моносемантичного терміна *speech* виявляється: (1) *продукування*, (2) *усне мовлення*, (3) *передача інформації*.

Водночас, звертаючись до словника Routledge, бачимо, що термін *speech* заявлений тут як полісемант із трьох семем. Перша із них близька до щойно наведеного трактування в словнику ODLT, але в цьому разі до виокремлених раніше трьох сем (1) *продукування*, (2) *мовлення*, (3) *усне* додається ще одна сема: (4) *писемне*, крім того сема *продукування* розщеплюється на семи (5) *процес* і (6) *результат*: [process and result of oral or written linguistic production]. Побіжно зауважимо, що у нашій виборці це єдина згадка про можливий *письмовий* модус реалізації мовлення. Абсолютна більшість випадків вживання терміна *speech* (в різних спеціалізованих словниках) експліцитно чи імпліцитно стосуються виключно *усного, звукового* модусу.

Друга семема полісеманта *speech* в словнику Routledge розпадається на дві складові, які відбивають дві можливі варіації *відтворення* висловлювання: у *прямий* і *непрямий* спосіб [form for retelling of utterances through (a) literal/direct speech: *She said, 'I am tired'*, (b) dependent (or indirect) speech: *She said she was tired* (direct vs indirect speech)]. Звертаючись до трактування дієслова *retell*, бачимо таке: [to relate or tell again or in a different form] <— *to tell* [communicate by speech or writing, express with words]. Висновуємо, що в цій семемі набір сем є таким: (1) *відтворення*, (2) *дослівне*, (3) *трансформоване*, (4) *мовлення*, (5) *усне*, (6) *писемне*.

Внутрішнє посилання відправляє користувача до окремої статті словника *direct VS indirect speech*, яку буде розглянуто пізніше.

Третя семема терміна *speech* дефінується в Routledge як синонім франкомовному терміну *parole* із Сосюрівської опозиції *langue VS parole*: [synonym for Fr. *parole* which designates concrete acts of language as opposed to the language system (langue vs parole)]. Тобто термін *мовлення* в такому значенні стосується *конкретного акту* мови у протиставленні мові як *системі*. Зазначена опозиція *langue VS parole* була ретельно розглянута в попередньому розділі. Тому відповідне внутрішнє посилання не буде повторно аналізуватись у даному контексті.

У цілому стаття *speech* в словнику Routledge є досить короткою (64 слова і два внутрішніх посилання). Інакше виглядає стаття в словнику Кристала. Тут допис обіймає більш ніж шестеро осяжніший текстовий масив (432 слова і 29 внутрішніх посилань).

Попри такий детальний і різнобічний опис термінологічної одиниці *speech* словник не поділяє її на чітко відокремлені семми, хоча розглядає феномен у різних аспектах лінгвістичної теорії.

Розпочинається словниковий допис із твердження, що в більшості випадків лінгвісти користуються терміном *speech* у загальномовному значенні в залежності від *первинних даних*, на які спирається дослідник: [for the most part, the term is used in linguistics in its everyday sense, providing the subject with its primary data]. В окремій посилочній статті Д. Кристал пояснює, що номінативна одиниця *дані* стосується будь-якого лінгвістичного матеріалу, що варіює в залежності від *дослідницької царини*, в якій він *розглядається*, – *поведінка, знання, здатності, процеси*: *data* [a term used in its general sense in linguistics, referring to the phenomena which constitute the subject-matter of enquiry identified in terms of linguistic ‘behaviour’, ‘knowledge’, ‘abilities’, ‘processes’, etc].

Якщо розгляд феномену *мовлення* відбувається в царині *фонетики*, в центрі розгляду опиняється *фонічна матерія* у протиставленні до *письмової* [from the viewpoint of phonetics speech is seen as the spoken medium or phonic substance of language (as opposed to writing)]. Під *фонічною матерією* розуміються *фізично* визначені *акустичні, артикуляційні* або *аудитивні* характеристики *мовлення*: *phonic substance* [a term used to refer to speech seen as a set of physically definable acoustic, articulatory or auditory properties].

Якщо розгляд *мовлення* відбувається в царині, яку Девід Кристал називає *лінгвістичною* (тобто відмежовуючись від *фонетичної* царини як не належної до лінгвістики), то в центрі уваги опиняються *фонологічні, граматичні* і *семантичні* параметри *мовлення*, яке трактується як *parole/performance*, при цьому *фонетичні* терміни, на думку автора, також дотичні до цієї сфери: [the other interpretation (of primary data) is from the viewpoint of linguistics, where spoken language (performance, or parole) can be analysed in phonological, grammatical and semantic, as well as phonetic terms].

У статті зауважується, що кожна із царин – *фонетична* і *лінгвістична*, або у більш традиційний спосіб, *фонологічна* – реалізуються у своїй власній парадигмі інших дисциплін, які вивчають

мовлення. Зокрема дослідження у *фонологічній* галузі пов’язані з вивченням *мовних спільнот, мовних актів* [in this sense the terms such as speech community are used, referring to any regionally or socially definable human group identified by a shared linguistic system. The term speech act, also, has a more abstract sense than its name suggests; it is not in fact an ‘act of speaking’, but the activity which the use of language performs or promotes in the listener]. У подальшому кожний із перелічених феноменів буде проаналізований згідно з внутрішнім посиланням в окремій статті.

У *фонетичній* галузі дотичними є інакші терміни, що пов’язані з *інструментальними методами* дослідження, а також із *наукою про мовлення*, в межах якої вивчають *анатомію, фізіологію, неврологію* і *акустику мовлення*: [in this context the term is used as part of the label for the many devices available in instrumental phonetics, e.g. the speech stretcher (which presents a slowed but otherwise undistorted recording of speech). Speech science is the study of all the factors involved in the production, transmission and reception of speech; the study includes such subjects as anatomy, physiology, neurology and acoustics, as applied to speech].

До вивчення мовленнєвої поведінки доклалися вчені з царини *фонетики* і *психолінгвістики*: [phonetics and psycholinguistics have come to pay increasing attention to constructing models of the neurophysiological mechanisms hypothesized to underlie speech behaviour]. Два протилежно спрямовані феномени – *продукування* і *сприйняття* мовлення – вивчаються саме в зазначеному науковому аналізі [in this respect, two main branches of speech analysis have developed: speech production, involving the planning and execution of acts of speaking; and speech perception, involving the perception and interpretation of the sound sequences of speech]. Усі відповідні наукові феномени потрапляють у фокус внутрішніх посилань ядерної статті *speech*, а отже розглядатимуться окремо.

До таких належать і посилочні статті про *розпізнавання мовлення* і *мовця*, процедури, що відбуваються в межах дисципліни *обробка мовлення*: [the term speech recognition is used to identify the initial stage of the decoding process involved in speech perception – and also the automatic decoding of speech by machine. Speaker recognition is the analysis of speech to infer the identity of the speaker. The whole activity of the perception and production of speech is known as speech processing].

Порівнюючи ядро номінативного поля концепту *SPEECH*, як воно відбиває *наукову картину світу* з аналогічним фрагментом *наївної*

картини світу, звертаємо увагу на відсутність кількох семем полісеманта *speech* у науковій КС, які чітко відслідковуються в наївній КС.

По-перше, це семема, що була запозичена в інші мови, *спіч*, публічний ораторський виступ: [a formal address or discourse delivered to an audience; a public address or a written copy of this, e.g. *The senator gave a speech*].

По-друге, це семема *speech* у значенні *діалект* [the language or dialect of a nation or region, e.g. *American speech*].

По-третє, семема із значенням *індивідуальна манера мовлення*: [one's manner or style of speaking, e.g. *the mayor's mumbling speech*].

І окрема семема, що фіксується тільки в одному із загальних словників (Oxford Dictionary) і означає *акторський монолог у п'єсі*: [a sequence of lines written for one character in a play, e.g. *Antony's speech over Caesar's body*].

Таким чином пересвідчуємось, що стосовно лексеми *speech* існує велика розбіжність у її інтерпретуванні пересічними носіями мови і фахівцями-лінгвістами. Останні є більш вибірковими у процедурі включення *різних* семем лексеми *speech* до складу *єдиного* термінологічного полісеманта *speech*.

Висновки. У підсумку вивчення номінативного поля нуклеарного концепту *SPEECH* як конституента англомовної наукової картини світу (КС) висновуємо таке. Зазначене номінативне поле входить як окремий сегмент у цілісне номі-

нативне поле комплексного концепту *WORD/LANGUAGE/SPEECH* і виявляється найменшим серед всіх трьох конституентів, налічуючи 65 ЛО разом зі словниковими дефініціями, вилученими із чотирьох спеціалізованих словників. Варто зазначити, що серед цих лексикографічних джерел стаття *speech* присутня лише в трьох, словник ELL окремої статті не містить, хоча в його вокабулярі є статті з термінологічними сполуками *speech chain, speech community*. Крім цього, кількість посилочних статей, до яких скеровують ядерні статті *speech*, загалом відносно невелика у порівнянні з двома іншими конституентами номінативного поля (*word* і *language*).

Отже ядро номінативного поля нуклеарного концепту *SPEECH* містить 3 ЛО *speech*, які від самого початку демонструють розбіжності в інтерпретації фактичного матеріалу в різних наукових джерелах. Так, наприклад, словники ODLT та Девіда Кристала вважають іменник *speech* моносемантом, натомість словник Routledge дефінує не одну, а три семемі цього слова. Згідно з довідником ODLT, моносемантичний термін *speech* стосується тільки *усного* мовлення, його семний склад є таким: сема (1) *продукування*, сема (2) *усне мовлення*, сема (3) *передача інформації*. Словник Routledge до цього набору додає сему (4) *письмове мовлення*.

Перспективою цього дослідження є аналіз периферії англомовного концепту *SPEECH* у науковій картині світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кравченко А. В. От языкового мифа к биологической реальности: переосмысляя познавательные установки языкознания. М: РДР, 2013. 388 с.
2. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира Рос. Академия наук. Ин-т языкознания. М.: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
3. Bussmann H. Routledge Dictionary of Language and Linguistics (K. Kazzazi, & G. Trauth, Eds.) (1st ed.). Routledge. 1996. <https://doi.org/10.4324/9780203980057>
4. The New Penguin Encyclopedia / Ed. by David Crystal. Penguin Books, 2003. 1688 p.